

КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫНДАГЫ ТЕРЕҢДЕТИЛДГЕН ПСИХОЛОГИЗМ

Чокоева Д.М. - ф.и.к., доцент, Жалал-Абад мамлекеттик университетинин илим, магистратура, аспирантура жана докторантура бөлүмүнүн башчысы

Аннотация: Бул макалада көркөм образдардын семантикалык өзгөчөлүктөрүнө, алардын интроверттик, экстрроверттик табияттарына байланыштуу бир катар маселелер козголот. Макаланын киришүү бөлүгүндө психологиялык интроверттик, экстрроверттик типтердин табиятынын мүнөздүү белгилери, алар, кайсы окумуштуулар тарабынан качан, кантип ачылгандыгы, З.Фрейддин, К.Юнгдун психология боюнча илимий ачылыштарынын улуттук адабияттын герменевтика тармагынын алдыга жылышына тийгизген оң таасирлери боюнча маалыматтар берилет. Кыргыз жазуучулары: Ч.Айтматовдун, Т.Касымбековдун жана К.Жусубалиевдин айрым каармандарынын интроверттик, экстрроверттик табияттары талдоого алынат.

Ачкыч сөздөр: психоанализ, З.Фрейд, К.Юнг, адабият, ачкыч, психологиялык аспект, абсолют, кейипкер, интроверт, экстраверт

УГЛУБЛЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ В КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Чокоева Д.М. - к.ф.н., доцент, заведующая отделом науки, магистратуры, аспирантуры и докторантуры Джалал-Абадского государственного университета

Аннотация: В данной статье затрагивается ряд вопросов касающихся семантических особенностей художественных образов: экстравертные и интровертные природы, на примере некоторых произведений Ч.Айтматова, Т.Касымбекова и К.Жусубалиева. Во вводной части статьи рассказывается о характерных чертах интровертных и экстравертных типов, когда и как они были открыты, какими учеными, а также о положительном влиянии научных открытий З. Фрейда и К. Юнга в области психологии, и её роль в продвижение герменевтической науки национальной литературы. Анализируются характеры интровертов и экстравертов кыргызских писателей: Ч. Айтматова, Т. Касымбекова и К. Жусубалиева.

Ключевые слова: психоанализ, З.Фрейд, К.Юнг, литература, ключ, психологический аспект, абсолют, образ, интроверт, экстраверт.

PROFOUND PSYCHOLOGISM IN KYRGYZ LITERATURE

Chokoeva D.M. - Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Department of Science, Master's, Postgraduate and Doctoral Studies, Jalal-Abad State University

Annotation: This article touches upon a number of issues related to the semantic features of artistic images: extraverted and introverted nature, on the example of some works by Ch. Aitmatov, T. Kasymbekov and K. Zhusubaliev. The introductory part of the article tells about the characteristic features of introverted and extraverted types, when and how they were discovered, by which scientists, as well as the positive impact of the scientific discoveries of Z. Freud and C. Jung in the field of psychology, and its role in promoting the hermeneutic science of the national literature. Characters of introverts and extroverts of Kyrgyz writers are analyzed: Ch. Aitmatov, T. Kasymbekov and K. Zhusubaliev.

Key words: *psychoanalysis, 3. Freud, KJung, literature, key, psychological aspect, absolute, image, introvert, extrovert.*

Психология тармагындагы Зигмунд Фрейддин ачылыштары көркөм адабиятта изилденбей калып келаткан көмүскө катмарлар бар экендигин тастыктады. Албетте, психоанализди негиздөөчү өзүнүн ачылышына көркөм чыгарманы түшүнүүдөгү абсолюттук ачкыч катары караган эмес, тескерисинче, психоаналитикалык изилдөө эмне үчүн адам башкача эмес дал ушундай болуп калгандыгын, эмне **үчүн** бейаң кызыгуулардын кысылуусу бир учурда сумлимациялануу прудессине (башка, бир түргө **өтүшүнө**, башка формада жашоосун улантууга) жол берсе, башка бир учурда антпей, адамдын абалын оордооторунун (психикалык же физиологиялык жактан) себебин тушундуре алган эмес. Бирок, бул, адабий каарманды психологиялык аспекттен изилдөө натыйжа бербейт дегендик эмес, З.Фрейд: «психоанализдин негизин билүү көркөм иш-аракеттин мотивдерин тереңден ачууда, изилдөөнүн башка ыкмалары такыр бере албаган мүмкүнчүлүктүрдү берет» деп эсептеген.

Пифагор адам жан-дүйнөсүн: акыл, рассудок жана кумар деп ажыраткан, Ницше болсо ички үч факторду айтат: эрк, рух жана Мен. Ал эми Шуберт жана Кьеркегорлор адамды дене, рух жана жан- дүйнөдөн турат деп эсептешсе, тибеттик кыргыздар жөнүндө алардын арасында бир жыл жашаган Жолдош Султанов (Джитандрия Дас) мындай маалымат берет: «Булар денени үчкө бөлүшөт. Биринчиси дене, адам өлгөндө ушул бөлүк жарактан чыгат. Экинчиси, адамдын акыл-эси, аң-сезими, өңү-түсү. Бул бөлүк адамдын айланасындагылардын эсинде сакталчу нерселери. Ал эми үчүнчүсү жан **жана бул эч качан өлбөйт**» деп түшүнүшөт¹. Мындай, бири-биринен ушунчалык алыс жайгашкандыгына карабастан (бири Батышта, экинчиси Чыгышта) философиялык түрдүү системалар бардык жерде адамды үч бирдиктүү модель катары карашкандыгы, мындай көз караштын жайдак жерден чыкпай жаткандыгын айкындаса, Фрейддин окуусу анын бир салаасы болгон (үч бирдиктин бири) адам психикасын андан ары тереңдетип изилдеп келип: адамдын жорук-жосунунун түпкү себептерине, түрдүү мотивдерине дайым эле аң-сезим эмес, «бейаң» сезимдер да түрткү болорун ачып берген. Анын теориясы боюнча адамдын психикасы да үч бирдиктен «Оно», «Сверх Я» жана «Я»дан турат. Жана адамдын «Мен» и өзүнө караганда «Оно» менен «Сверх Я» га көбүрөөк көз каранды, анын мындай өзүнө-өзү толук ээ боло албаган «бактысыз Мен»ин эске албай, адамды бир бүтүн нерсе катары элестеткен светтик жана диндик иллюзиялуу көз карашка окумуштуу каршы болгон², Фрейддин мындай кез карашы Батыш маданиятында адам манызына, адамдын жашоосуна карата башкача мамилеге өтүүгө таасирин тийгизген. Акырындык менен адамга карата иррационалдуу жана пессимисттик көз караш өз үстөмдүгүн жүргүзө баштаган. З.Фрейддин бул ачылышы, анын окуучуларынын адам жан дүйнөсүндө «коллективдүү бейаңдык» жана «архетип» сыяктуу катмарлардын бар экендиги жөнүндөгү көз карашка келишине жол ачкан. Булардын ачылышы: адамдын журум-турумуна, түш көрүүсүнө ошол адамдын аткарылбай, ишке ашпай калган индивидуалдуу балалык либидосу эле эмес, бүтүндөй адамзаттын алгачкы аң-сезимге ээ болгондон берки либидолору таасир этери («Человек всегда несет с собою всю свою историю и историю всего человечество» К.Г. Юнг) аныкталган.

Ошондуктан, чоң-кичинесине карабай ар бир эл байыркы тарыхында (аң-сезиминде) ар кандай кырдаал-шарттардан улам жаралган тажрыйбасынан топтолгон түшүнүктөрүнөн, көз караштарынан, тиричилик салттарынан келип чыгып өздөрүнүн ырым-жырымдарын, ритуалдарын, символдорун калыптандыргандыгын жана алар ошондон бери калып калбастан бүгүнкү күнгө чейин трансформацияланган, бурмаланган, айрымдары түпкү

¹ Токтогазиев Т. Тибетте жашаган кыргыздар. Бишкек -- 2014, 82-6,

² Лейбин В.М. Фрейд. Психоанализ и современная западная философия. 56-6.

маанисинен такыр эле адашып калган түрдө болсо дагы, ошол элдин ар бир мүчөсүнүн ан-сезиминде «бейаң» түрдө «жашап» келаткандыгыш, ал адамдын түштөрүндө жана көбүнчөсү «бейаң»-сезим денгээлиндеги ишмердүүлүгүнөн байкалаарын Фрейддин окуучусу К.Г.Юнг ачып чыккандыгы белгилүү.

Ал эми Европанын көптөгөн окумуштуулары (Т.Беяфе, Браун, Р.Шуберт, Винклер, Штуккен ал тургай А.Бауэр (А.Бастиан “элементардуу идеялар» теориясынын жактоочусу), адам адам болуп жаралганы түпкүлүгүндө бир эле мифти жараткан («... все эти разнообразные сказания восходят к единому древнему прообразу») деген бир пикирге келишкен (булардын баары танган Бауэрдин теориясынан Отто Ранк алардын эч кимиси көңүл бурбаган бир нерсени: Бауэрдин гипотезасы мифтик сюжеттердин дал келишин адам психикасынын түзүлүшүнүн жалпы принциптери менен түшүндүрүүгө далалат кылгандыгын айтып, бул байыркылардын бири-бири менен катнашы же алардын миграциясы жөнүндөгү теорияга Караганда логикалуу деп табат). Бүт дүйнөлүк мифтер ошол бир версиянын түрдүү вариациялары деген окууга каршы чыкпай туруп Отто Ранк анын себеби жогоруда көрсөтүлгөндөй, Бауэрдин гипотезасында жатышы мүмкүн деп эсептейт. З.Фрейддин изилдөөлөрүндө: адамдын түш көрүүсүнө белгилүү себептер менен кысылып-сүрүлүп калган бала күндөгү либидо-кумар-каалоолор катышуусу мүмкүн экендиги, алар, ан-сезим кандайдыр бир себептер менен бошошоору замат, ой жүгүртүү логикалык туура жүрүшүнөн жанып, фантазияга орун берип жиберээри менен өңдөгү кыялдарда, түш көрүүдө, адамдын жана башка патологиялык абалдарында «бейаңдын» түпкүрүндөгү психикалык материал «бошонуп» чыгып, «унутулган каалоолор» кайрадан күчкө ээ болуп чыга келээри аныкталган¹. Ал эми бир катар психолог-окумуштуулар мифтерге «адамзааданын балалык бейаң кезиндеги каалоосу» катары карашат.

Ошондуктан, буларды (миф менен түштү) чечмелөөнүн бүт дүйнөдө кабыл алынган бирдей «ачкычтары» тастыкталган. (К.Г.Юнг түштүн өтө эле индивидуалдуу болорун эскерткен, ошондой болсо да окумуштуу түштү жорууда негизинен жалпыланган шарттуулуктар болорун теориялык жактан негиздеп, түштүн индивидуалдуулугу түш көрүүчүнүн интроверттүү же экстраверттүү типке жатаары менен байланыштуу болорун түшүндүргөн). Эгерде мындай теория туура болсо (баштапкы образ «архетип» жөнүндөгү), анда адамдардын психологиясындагы кеп түрдүүлүк кандайча түшүндүрүлөт? Эмне үчүн алар баштапкы образга байланып, бир эле жорукту (поступканы) кайра-кайра кайталай беришпейт? Чындан эле адамдардын (искусство чыгармаларынын кейипкерлеринин) жорук-жосундары (поступкалары) чексиз түрдө ар түрдүүбү же алар байланган, ошонун тегерегинде гана айлана турган «казык» барбы? Буга карата З.Фрейддин атактуу окуучусу, «Коллективдүү бейаң сезим» теориясынын негиздөөчүсү К.Юнг мындай дейт: «Эмне үчүн жан-дүйнөсүнүн эркин кушу болгон фантазиясында дагы адам чексиздикке өтүп кете албай (акын же жазуучуга ошондой сезилгени менен), мурда калыптанган мүмкүнчүлүктөргө, алгачкы жана байыркы образдарга байланып турат. Ал тургай илимий теориялардын негизине жаткан эфир, энергия, алардын башка нерселерге айлануусунда жана туруктуулугунда, атомдордун теориясында, химиялык жакындыктарда да ушул чектелүүлөрдүн бар экендиги аныкталган.

Ошондой эле конкреттүү ой жүгүртүүчү адамдын жан-дүйнөсүндө да көзгө көрүнбөгөн алгачкы образдын ишмердүүлүгү жана багыттоосу доминанттык кылат»². Ошентип, кандай болгондо да адам өзүнүн ишмердүүлүгүн проекциялоодо «бейаңдык» менен «архетипке» (баштапкы образга) байланбай койбоосу, анын таасиринен такыр эле эркин боло албасы белгилүү болду. Албетте, жазуучулар да адам психологиясынын

¹ К.Абрахам. “Сновидение и миф” // Между Эдипом и Озирисом, М., 1998, с.68-69,

² Ошондо 427-428-б.

мындай мыйзам-ченеминен сырткары кала албасы анык. Анда адабий типтердин көп түрдүүлүгү эмне менен шартталат, алар бири-бириникине окшобогон идеяларды кайдан алышат деген мыйзамдуу суроо пайда болбой койбойт. Эмне үчүн Арыков («Муздак дубалдар» К.Жусубалиев) менен Сарыбайдын («Сынган кылыч») көргөн түштөрү ар түрдүү? Эмне үчүн Бекназар менен Абил бийдин иш-аракеттери түрдүү багытта жүргүзүлөт? Эмне үчүн биринчилери ата, экинчилери анын балдары болуп турушуп Манас менен Жакыптын, Курманбек менен Тейиттин ой-жүгүртүүлөрү окшош эмес, өз ишмердүүлүктөрү менен ар башкача максаттарды көздөшөт?

Мындай көрүнүш негизги психологиялык функциялардын өзгөчөлүктөрү, алардын азыраак же көбүрөөк дифференциялануусу, же, тагыраак айтканда адабий типтердин кайсы психологиялык типке жатаары менен аныкталары психоанализ окуусун негиздөөчүлөр тарабынан белгиленген. Мисалы, эң көп дифференцияланган психологиялык функция дайыма экстраверттүү болсо, азыраак дифференцияланган психологиялык функция интроверттүү. Экстраверттүү тип толук кандуу аң-сезимдүүлүк өлчөмүндө турат, интровертүүлүккө бей-андык көбүрөөк мүнөздүү. Экстраверттүү психологиялык тип сырткы объектилерге ориентирленген личность, ал өзүнүн бүткүл өмүрдүк ишин интеллектуалдык корутундуларга багыткан, акыркы объективдүү маалыматтарга, же объективдүү фактыларга же жалпы мааниге ээ идеяларга ориентир алган адам. Мындай типтеги адам өзүнө жана өзүн курчаган чөйрөгө карата мамилесинде чечүүчү күчүн объективдүү реалдуулукка же ага ылайыктуу объективдүү ориентирдеги интеллектуалдуу формулага берет. Жамандык менен жакшылыкты, сулуулук менен одонолукту ушул формула аркылуу өлчөйт. Ушул формулага туура келгендин баары туура, ага каршы келгендердин баары туура эмес. Анткени, экстраверттик типтин көз карашынча: ушул формула дүйнөлүк мааниге дал келет, ал дайыма жана бардык жерде жекеликте жана жалпылыкта шике ашуучу дүйнөлүк мыйзамга айланат. Мисалы Танабай («Гүлсарат» Ч.Айтматов) психологиялык тиби боюнча талашсыз экстраверт. Кейипкердин айланасындагылар менен келишпөөчүлүк позициясы анын дал ушул экстраверттик психологиялык ой жүгүртүүсүнөн улам келип чыгат. Анткени, социалдык маселелер Танабайдын түшүнүгүндөй болуп чечилиши

дүйнөлүк мыйзам, ал эми Кашкатаев, Сегизбаевдер ал мыйзамга каршы, ошондуктан Танабай аларды «булгаары тонchon манаптар» (демек, башка тапка таандык) деп атайт. Анткени, алар дүйнөлүк мыйзамга эмес өздөрүнүн ички, субъективдүү мыйзамдарына ориентир алышкан психологиялык типтер. Буларды кыймылга келтирген күч ички кызыкчылыктар, бирок ошого карабастан булар да экстраверсиялык типке кирген индивиддер. Эгерде объект боюнча маалыматтарга ориентир алуу ушунчалык жогору болсо, тактап айтканда, эң маанилүү чечимдерди кабыл алуусу жана иш аракеттери субъективдүү көз караштан эмес, объективдүү кырдаалдар менен шартталса, демек. биз, экстраверттүү установка жөнүндө айтып жаткан болобуз. Эгерде бул ал адамга адат болсо, анда экстраверттүү тип жөнүндө кеп кылган болобуз. Эгерде адам ой жүгүртүүсү, сезими жана иш аракети менен объективдүү шарттарга жана анын талаптарына ылайык болсо, бир сөз менен айтканда жакшы да, жаман да маанилерде жогоркуларга ылайык иш жасаса, демек ал экстраверттүү. Эгерде Танабай өзүнүн бүткүл ой-сезими, иш аракети менен коммунизмди куруу жөнүндөгү идеяга ориентир алса, ошол эле убакта башкача да иш-аракет, көз караштар болуп жатканын, багыт жалпы коммунизмден жеке коммунизмге бурулуп жатканын байкаса албаса, Сегизбаев, Кашкатаевдер ушул экинчи субъектиге (ички көз караш, аракеттерге) багыт алган каармандар. Булардын ар кимиси өзүнүн багытын айныгыс туура жол деп эсептешкендиктен, психологиялык бир типке киришкендиктерине карабастан антогонисттик каршылаштар. Танабай коммунизмдин идеяларына сугарылган. Социалдык маселелерди чечүүнүн, адамдарга карата мамиленин коммунисттик концепциясы ал үчүн дүйнөлүк мыйзам. Дал ушул концепциядан чыгып ал баары-жокту

өлчөйт: досун да, касын да. Жакшыны да, жаманды да. Иш аракетин бул мыйзамга сыйбай жаткандыгы үчүн досу Чорону аябайт. Чоронун, өзүнө окшоп, дүйнөлүк мыйзамга каршы типтер менен (Кашкатаев, Сегизбаевге окшогондор менен) ачыктан ачык күрөшпөгөнүнө кыжырланат. Ошол эле учурда Чоро да экстраверттүү тип. Ал дагы сырткы объектилерден келип чыгып өз иш-аракеттерин жүргүзөт, Бирок ал Сегизбаев, Кашкатаевдер сыяктуу мүмкүнчүлүктөрдү жеке кызыкчылыкка пайдаланууга бурбайт. Ал Танабай сыяктуу эле социалисттик идеялардан баш тартпайт. Бирок ал, Танабайдан айырмаланып, экинчи тарапты да (жеке кызыкчылыкты көздөгөндөрдү) белгилүү деңгээлде колдоочу күч бар экендигин, булар менен этият күрөшпөсө белди мертинтип коёрун туюп турат. Тактап айтканда Чоро да объективдүү дүйнөгө карай жеке өзүнүн мамилесин калыптандырат. Танабайдын аны түшүнбөгөндүгү, ага чыныгы абалды түшүндүрө албагандыгы Чоронун трагедиясына айланат.

«Глубинная психология» илиминин негиздөөчүлөрү сырткы объектиге ориентир алгандардын баарын экстраверт, ал эми өзү менен өзү болуп жүргөндөрдүн баарын эле интроверт деп так кесе бөлүп салуу туура жыйынтык бербей тургандыгын көрсөтүшкөн. Сыртынан экстраверттик типтин мүнөздөмөлөрүнө туура келип туруп интроверт болуп чыккан, же, тескерисинче, болгон учурлар көп учурайт. Ошондуктан, экстраверттүү ой жүгүртүү деген жалаң конкреттүү фактылардын жыйындысынан турат деп эсептебөө туура, ал жалаң идеялардан да турушу ыктымал. Ой жүгүртүү кайсы типке таандыктыгын аныктоо үчүн. конкреттүү ойдун процесси кайсы өлчөмгө багытталгандыгын аныктоо зарыл. Ойго идея сырттан берилип жатабы же анын башкы булагы субъективдүүбү? Андан кийинки критерий акыл-эс багыты, т.а. ой жүгүртүү багытынын басымдуу бөлүгү сыртка багытталганбы же жокпу тактоо керек. Ой жүгүртүү конкреттүү предмет жөнүндө экендиги, ой жүгүртүүнүн табияты экстраверттүү экендигин аныктабайт, анткени. адам конкреттүү предмет жөнүндө эки түрдүү ой жүгүртүүсү мүмкүн: же ойлорун предметтен абстракциялап, же ошол предметке конкреттештирип. Предмет жөнүндө конкреттүү ойлонуп жатсам дагы, баары бир ой жүгүртүүм кайсы багытка түшөөрү ошону менен аныкталып калбайт; ой андан аркы өнүгүүсүндө кайрадан объективдүү маалыматка, сырткы фактыларга багыт алабы, жокпу? Соодагердин же техникалык багыттагы окумуштуунун ой жүгүртүүсү - объектиге багытталгандыгы дароо билинет. Ой жүгүртүүсү кандайдыр идеяга багытталган философтон оюнун максатын дароо билиш кыйын. Мындай учурда философтон идеясы объективдүү фактылардын жыйындысынан турган, объекттин үстүнөн жүргүзүлгөн байкоолордун абстракциясы ганабы тактоо керек, экинчи жагынан бул идеялар традициялар аркылуу келгенби же айлана-чөйрөнүн руханий дүйнөсүнөн алынганбы (эгерде алар түздөн-түз байкоолордун¹ ачык абстракциясы болбосо) изилдеш керек. Эгерде бул суроолорго жооп оң берилсе, анда бул ой жүгүртүү экстраверттүү деп эсептелиши керек. Бул теориянын таасын мисалы катары белгилүү жазуучу Т.Касымбековдун «Адам болгум келет» повестинин башкы каарманы: Асылбектин образын айтсак болот. Асылбек көпкө чейин атасынын идеялары менен жашайт. Ал эми атасы болсо баласын өмүр бою өзү көтөрүп жүргөн пинагиттин (финагент) кара сумкасына ээ болчу кызматка жеткириш үчүн ар кандай айла-амал кылат, чондун оозун майлайм деп жатып анын алдында өзүн кемсинтүүгө чейин жетет. Асылбек булардын баарына байкоочулук позициядан туруп карайт. Тактап айтканда, ал объективдүү көрүнүштөргө субъективдүү мамиледе болот. Асылбектин атасы да кайсы бир деңгээлде Орозкул, Кашкатаев, Сегизбаевдер сыяктуу эле өткөнү жана келечеги жок утурумдук мүдөөлөрдүн, жашоонун жеңил философиясынын кулуна айланган адам. Бул баласына кантип жашоо керектиги жөнүндө айткан насааттарынан жана өзүнүн мүдөсүнө жетүүгө жасаган аракеттеринен көрүнөт. Бирок, анын, Ч.Айтматовдун жогоруда аталган

¹ Ошондо 479-б.

каармандарынан айырмалуу жагы да бар. Ал алардай өкүм эмес. Анткени, анын колунда тигилердикиндей кичинекей болсо да башкаруу механизми жок. Ошондуктан, ал кирбиндеп, күчтүүлөрдүн баарынан айланып өтүүгө аракет жасайт. Асылбек өзүнүн айланасында атасы жасап жаткан иш-аракеттердин баарына аң-сезимдүү да, бейаң да мамиледе болот. Анын ойлорунун аң-сезимдүү жагы: болуп жаткан нерселердин баары керектүү, ушинтиш керек деген ойлору. Экинчи жагы: кеңүлүнүн түпкүрүндө мунун кандайдыр уяттуу нерсеси бардай сезилип кысынганы, эки анжы ойдо болгону. Адамдын оюнун аң-сезимдүү жагы бул экстраверттүү, ал эми бей-аң катмары интроверттүү деп К.Юнг белгилегендей, Асылбектин атасынын объективдүү байкоолору тыгыздалып олтуруп «бир бүтүн философияга» айланган насаатың субъективдүү түрдө (интроверттүү) кабыл алып жүрөт. Бирок муну менен Асылбекти толугу менен интроверттик типке киргизүүгө али эрте. Акыры келип Асылбек өзүнүн байкоолору аркылуу атасы ага таңуулап жаткан жашоо жолу, арсыз, алсыз адамдын жашоосу экендигин улам убакыт өткөн сайын тереңирээк түшүнө берет, бул жолдо чыныгы. асыл адамдык сапаттардын жоголуп, эптеп ууру жол менен жан сактоо аргасы гана каларына айкын, даана көзү жетет. Ошентип, жаңыдан турмуш жолун баштаган жаш жигит өзүнүн бул дүйнөдөн ала турган орду кандай болуш керектигин аныктоого чындап көзү жеткенде, Асылбек, бул жолдон баш тартуу жөнүндөгү артка кайрылбас чечимге келгендигин, жазуучу, кейипкердин сумканы суунун айлампасына «керилип туруп бар күчү менен уруп жиберди» деген фраза аркылуу туюндурат. Каарман: сырттан берилген идеяларды ички субъектисинен өткөрүп олтуруп, акыры өзүнүн чечимин сыртка алыш чыгат: ичине чөгөрүп коюп, сыртынан, таңууланган жашоодо элдир-селдир жашап жүрө бербейт, ичинен башканы ойлоп, сыртынан башканы жасагандан, өзүнүн личностунун эки жүздүү болушунан баш тартууга инсандык кудурет-күчү жетет. Финалдык чечимдин мотивациясы Асылбектин субъективдүү дүйнөсүнөн келип чыкканы менен, анын сырткы дүйнөгө багытталгандыгы каарманыбыздын экстраверттик типке жатаарын аныктап турат.

Эгерде Ч.Айтматов, Т.Касымбековдор негизинен экстраверттик типтеги көркөм образдардын галереясын түзүп кетишсе, алардан айырмаланып жазуучу К.Жусубалиевдин адабий кейипкерлери негизинен интроверттик типке жаткан образдар. Айтылуу К.Г.Юнг интроверттик типке төмөндөгүдөй аныктама берген: «А эгерде негизги акцент субъективдүү процеске түшсө, анда субъектиге жана субъективдүү маалыматтарга багытталган, экстраверттик типке карама-каршы турган ой жутуртуунун башка тиби келип чыгат жана бул интроверт деп аталат. Ал объективдүү фактылар менен аныкталбайт, объективдүү" маалыматтарга багытталбайт, т.а. бул ой жүгүртүү субъективдүү маалыматтардан келип чыгат жана субъективдүү табияттуу идеяларга жана фактыларга багытталат»¹.

Кыргыз адабиятындагы өзгөчөлөнгөн кубулуш катары каралыш келген К.Жусубалиевдин чыгармаларынын сюжеттик-композициялык курулушу - өзү каармандардын интроверттүүлүгүн шарттап тургансыйт. Жазуучунун айрым аңгемелерин же «Муздак дубалдар» романын алып карай турган болсок, чындыгында буларда типтүү сюжет жок. Баштан-аяк каармандардын өздөрүнүн дүйнө кабылдоосу жөнүндөгү ой толгоолорунан турат.

«Арыковдун бейаң дүйнөсүн (адабий түштү) жаратууда - деп жазат адабиятчы Р.Эшматов жогоруда келтирилген эмгегинде, автордун окумал аң-сезими тарабынан атайын аң-сезимдүү колдонулган бул психологиялык, философиялык, окуялык-ситуациялык, м и ф о л о г и я л ы к, социалдык - этнографиялык, фольклоризмдик көрүнүштөр, установкалар бейаң дүйнөсүндөгү (түшүндөгү) образдардын, символдордун. интуициялык жактан кармала турган сезимдик туюмдардын мани - маңызын карман

¹ Ушул эле бетте.

берүүчү, жаратуучу, түзүүчү кызматтарды аркалан туруу менен, ошол эле мезгилде кейипкердин (Арыковдун) сюжеттик жүрүм-турумун, аракет-умтулууларын, алакаларын, аны курчап турган нерселерди, көрүнүштөрдү түштүн спецификалуу күчүнө, өзгөчөлүгүнө ылайык, чыныгы маани-маңызына адекваттуу болбогон, бурмаланган жаңы, кошумча маани-маңызга ээ кылып, сүрөттөп берүүсүнө түрткү болуу менен, ошол эле мезгилде кейипкердин бейаң дүйнөсүн ачып кирүүчү «ачкыч» катары кызмат аткарышат»¹. Келтирилген мисалда адабий каармандын жан дүйнөсүн ачып берүүнүн түркүн-түрдүү жолдору (илимий системалардын методдору): («психологиялык, философиялык, окуялык-ситуациялык, мифологиялык, социалдык-этнографиялык, фольклоризмдик» делип) бекеринен саналып жаткан жок. Адабиятчы, өзүнүн адабий тибин түзүүдө жазуучунун аң-сезимдүү түрдө адам менен бирге жүрүүчү тарыхтын эволюциялык процесси өзүнө таандык өзгөчө стиль менен көркөмдөгөнүн айтып жатат. К.Жусубалиев психологиялык жаатта изденүүнүн XX кылымдагы ачылышы болгон «ой агым сели» менен фольклордук стилди жана фольклордук сюжеттерди өтмө катар колдонуу менен «Гимнде» (дегеле көпчүлүк чыгармаларында) алайлык баланын көзү менен карап, ошол мезгилдин социалдык проблемалары жөнүндө ой жүгүртөт. Баяндоочунун ролун аткарган бала сөздүн толук маанисиндеги интроверттик психологиялык типке кирген индивид, Анткени, ал ошол мезгилде Кердегейдин бардык булуң-бурчтарына чейин илинип коюлган түркүн лозунгдардын призмасы аркылуу социалисттик жашоонун ырайы кеткендигин ачат. Айылдагы жашоо кембагалчылыктын накта көрүнүшү. Ал «коммунизмге эртең эле кирип барабыз» деген ураандын мазмунуна дегеле шайкеш келбейт. Ал эми шаардын элинин жашоосу өйдөрөөк болгону менен алардын нравалык жактан кедери кетип жаткандыгы шаардан келген студенттердин ишке болгон мамилеси жөнүндөгү ой жүгүртүүлөрүнөн байкалат: сурайылдай болгон упузун орус кыздар менен жигиттер, алар эңкейип жерден бир пахта үзгөнчө эле күн кечкирет. Анан ошол биртке пахталарына суу куюп, таш-кесектерди кошуп, таразачынын көзүн боео амалын кылышат. Ушинтип шаарда жашаганча, бир өтүктүн апкытын айра басып, бир босогону кере тээп кирип айылда эле жүргөн оңго деген ойго жетеленет бир саам. Бирок окуш да керек да деп кайра мезгил талабына аргасыз кынжылат². Ушунун баары баш каармандын ички дүйнөсүндө жүрүп жаткандыгы анын интроверттик типке жатаарын айкындайт. Кейипкердин бул ой жүгүртүүлөрүнүн баары анын ички дүйнөсүндө (субъектисинен) пайда болуп, кайра ошол субъектисине багытталган ойлор. Кейипкер өзүнүн ой-пикирлери, таанып-билүүлөрү жөнүндө кимдир-бирөөлөргө айтууну же кандайдыр бир иш-аракеттерге өтүүнү көздөбөйт. Ал анын оюна да келбейт. Болгону ал айылдыктардын өтүп жаткан жашоо-турмушун алар менен аралашып жүрүп байкай берет да, өзүнүн ой лабораториясына салып калчай берет, б.а. кейипкердин ойлору субъективдүү башталып, субъективдүү⁵ (өзүндө) бүтөт. Аңгемеде («Гимн») Сизифтин ташы жөнүндөгү мифтик баян накта фольклордук стилге жакындаштырылып, баланын бейаң дүйнөсү менен берилип жаткандыгы жазуучу К.Жусубалиевдин бул стилди атайлап аң-сезимдуу иштен чыккандыгын көрсөтөт. Таш кадимки Сизифтин ташы, ал жөнүндө аңгемелеп жаткан бала Кердегейден башканы көрбөгөн кадимки айылдык кыргыздын баласы. Бул окуя дагы баягы социалисттик турмуштун лозунгдарына байланган. Адырга жазылган ураанды аяктап, акыркы чекит болчу ак таш такыр ордуна жетип жатпай улам кулана берип, ошол куланган сайын кейипкер ал таш жөнүндөгү түрдүү ойлорун уланта бериши, анын ойлору кадимки фольклор менен чыкталып, накта кыргызча ойдон чыккан кыргызча сүйлөмдөрдүн түсүн алышы менен аңгеме ичине каткан сырын оңой менен окуучуга ача бербеген сыр сандыкка айланат.

¹ Ошондо 85-6.

² Жусубалиев К. Толубай сынчы. Фрунзе, 1981, 5-24-6.

Колдонулган адабияттар:

Көркөм тексттер:

1. Айтматов Ч. Чыг. 5 томдук жыйнагы, 2-том. Бишкек, Д999,
2. Касымбеков Т. Адам болгум келет. Чыг. Төрт томдугу.
3. Жусубалиев К. Толубай сынчы. Фрунзе. 1981.

Изилдөөлөр:

1. Лейбин В. Фрейд. Психоанализ и современная западная философия. М., 1990.
2. Юнг К.Г. Психологические типы. С.Петербург. 2001. ^
3. Классический психоанализ и художественная литература С.Петербург. 2002.
4. Эшматов Р. Адабий түштөрдүн көркөм табияты (XXкылымдагы кыргыз адабияты: 50-80-жылдар). Б., 2015.
5. Абрахам К. Между Эдипом и Озирисом. М.,1998.
6. А.Бастиан «Элементарные идеи»